

ความอุดมสมบูรณ์: สัญคติชุมชน และกระบวนการสร้างรหัสหมายในงานศิลปะร่วมสมัย

สุรศักดิ์ แสนโห่ง*
เมตตา ศิริสุข**
พิทักษ์ น้อยวังคลัง***

บทคัดย่อ

บทความนี้เขียนจากส่วนหนึ่งของโครงการวิจัยสร้างสรรค์เรื่อง ประติมากรรมเครื่องปั้นดินเผาร่วมสมัย แนวเรื่องความอุดมสมบูรณ์ การศึกษาในครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อมุ่งเน้นการทำความเข้าใจระบบการใช้สัญลักษณ์ที่สื่อถึงความอุดมสมบูรณ์ในมิติต่างๆ ผ่านศิลปะวัฒนธรรมในชุมชน เพื่อนำผลนั้นมาสู่การนำไปประยุกต์ใช้ในการสร้างสรรค์ผลงานศิลปกรรมร่วมสมัยต่อไป การศึกษาระบบคิดและสัญคติของชุมชนในเรื่องความอุดมสมบูรณ์ได้ใช้แนวคิด “สัญวิทยา” เป็นกรอบแนวคิดหลักในการมองปรากฏการณ์ทางศิลปวัฒนธรรมในชุมชนที่มีกระบวนการสร้างตัวหมายและรหัสหมายซึ่งมีความเชื่อมโยงกับระบบคิดและกลายเป็นสิ่งสะท้อนให้เห็นถึงสัญคติของผู้คนในชุมชน

---

* หัวหน้าโครงการวิจัยเรื่อง “ประติมากรรมเครื่องปั้นดินเผาร่วมสมัย แนวเรื่องความอุดมสมบูรณ์” ติดต่อได้ที่: sannong83@gmail.com

** ผู้ร่วมโครงการวิจัย ผู้ช่วยศาสตราจารย์ประจำภาควิชาทัศนศิลป์ คณะศิลปกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม ติดต่อได้ที่: sirisuk83@hotmail.com

*** ที่ปรึกษาโครงการวิจัย รองศาสตราจารย์ประจำภาควิชาทัศนศิลป์ คณะศิลปกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม ติดต่อได้ที่: pitak.n@gmail.com

การแปลผลจากสัญคตินิยมชนไปสู่กระบวนการสร้างรหัสหมายในการสร้างสรรค์ผลงานศิลปกรรมร่วมสมัยครั้งนี้ได้ผ่านกระบวนการสร้างสัญลักษณ์และสื่อความหมายในผลงานศิลปะภายใต้กรอบแนวคิดทฤษฎีสุนทรียศาสตร์ที่ว่าด้วยศิลปะคือการสื่อความหมาย โดยนำเสนอผ่านการพรรณนาวิเคราะห์ ซึ่งดำเนินการศึกษาวิจัยด้วยการสืบค้นและเก็บรวบรวมข้อมูลจากเอกสารทางวิชาการ การสัมภาษณ์ที่เกี่ยวข้องกับแนวคิดและทัศนคติของมนุษย์ที่มีต่อโลกและคติความเชื่อเรื่องความอุดมสมบูรณ์ ผ่านประเพณีพิธีกรรมและสัญลักษณ์ที่ประดิษฐ์ขึ้นในแต่ละชุมชน การสังเคราะห์และวิเคราะห์ข้อมูลนำไปสู่กระบวนการสร้างสัญลักษณ์ในงานศิลปะที่เป็นตัวหมายซึ่งสื่อถึง “ความอุดมสมบูรณ์”

ผลการวิจัยพบว่าแนวเรื่อง “ความอุดมสมบูรณ์” นี้ เป็นความคิดสากลของมนุษย์ในชุมชนท้องถิ่นตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันที่มีความหลากหลายนำสู่การสร้างข้อสรุปว่า นัยหนึ่งที่มีลักษณะร่วมของความเป็นสากลมักสื่อความหมายเชิงสัญลักษณ์ทางอุดมคติ เช่น ในอนุภูมิภาคลุ่มน้ำโขงที่กล่าวถึงตำนานการถือกำเนิดกลุ่มชาติพันธุ์จากน้ำเต้าสะทอนปรัชญาชีวิต “ความอุดมสมบูรณ์เป็นบ่อเกิดแห่งชีวิต” หรือ “มดลูกของแม่เป็นผู้ให้กำเนิด” หนึ่งในดินแดนชมพูทวีป คติทางศาสนาว่าด้วย “หม้อปुरुณฆฏะ” ล้วนมีนัยไม่แตกต่างกัน ทั้งนี้ผู้วิจัยได้นำสัญคตินิยมมาพัฒนาผ่านกระบวนการสร้างรหัสหมายในงานศิลปะร่วมสมัยโดยถ่ายทอดผ่านรูปทรงสัญลักษณ์ที่มีลักษณะเป็นกระเปาะคล้ายกับครรภ์หรือน้ำเต้าที่ทำหน้าที่ห่อหุ้มชีวิตอันอุดมสมบูรณ์และพร้อมจะผลิดอกออกผลให้เบ่งบาน ดังนั้นผลงานที่ปรากฏจึงกลายเป็นสัญลักษณ์ที่ทำหน้าที่เป็นตัวหมายซึ่งมีรหัสหมายที่สื่อให้เห็นถึงความอุดมสมบูรณ์แห่งภูมิปัญญาของผู้คนในท้องถิ่นและทรัพยากรชีวิตที่เป็นพื้นฐานแห่งความสุขซึ่งเป็นภาพสะท้อนให้เห็นถึง “ความอุดมสมบูรณ์แห่งชีวิต”

การศึกษาวิจัยในครั้งนี้เป็นกระบวนการแสวงหา เพื่อสร้างข้อสรุปจากที่มาของความรู้ ธรรมชาติของความรู้ วิธีการได้มาซึ่ง “องค์ความรู้” และการสร้างสรรค์ให้ประจักษ์แห่ง “ความจริง” ในสิ่งที่เรียกว่า “งาม” โดยใช้ “วิธีวิทยา” ซึ่งสามารถนำไปใช้เป็นแนวทางหนึ่งในการสร้างสรรค์ผลงานศิลปกรรมโดยมีที่มาจากฐานของการศึกษาวิจัยที่แสดงถึงความก้าวหน้าทางวิชาการและวิชาชีพทางศิลปกรรม

คำสำคัญ: ความอุดมสมบูรณ์; สัญคตินิยม; รหัสหมาย; ศิลปะร่วมสมัย

Fertility: Community Symbolism and the Process of Creating Symbolic Meaning in Contemporary Art

Surasak Sannong*

Mateta Sirisuk**

Pitak Noivangklang***

Abstract

This paper is one part of a creative research project, entitled Contemporary Earthenware Pottery, and discusses the subject of fertility. The objective of this study is to generate understanding of systems using symbols to communicate varied concepts of fertility through community art culture. The findings will be used to in creating future contemporary artwork. This study of concepts and symbolism concerning fertility within communities adopted a semiological approach. Semiology is the basis for examining pieces of cultural community art that use systems for creating meanings and codes. The artwork is closely connected to local beliefs and reveals the symbolism of people in the community.

---

* Project Leader, “*Contemporary Ceramic Art from the Wisdom of Local Sculpture Entitle Fertility*”, e-mail: sannong83@gmail.com

** Researcher, Lecturer, Visual Arts Department, Faculty of Fine and Applied Arts, Mahasarakham University, e-mail: sirisuk83@hotmail.com

*** Research Advisor, Lecturer, Visual Arts Department, Faculty of Fine and Applied Arts, Mahasarakham University, e-mail: pitak.n@gmail.com

Translation of findings about symbolism in the community informs the process for creating codes and meanings in contemporary art. It also communicates meaning in artwork under the theory of aesthetics (a theory that states meaning is communicated through art). This concept is analysed here as a descriptive analysis. Data were gathered from academic documents and interviews. These sources revealed concepts and perspectives of people regarding the world and beliefs in fertility. Additionally, they disclosed how such beliefs are represented at traditional ceremonies and through symbols in each community. Synthesis and analysis of data were used in the process of creating new artwork which signified “fertility”.

The research results revealed that fertility has been an internationally recognized concept in human communities from ancient times to the present day. It has been used in a variety of creative work, which implies general international characteristics. It is common to find idealistic imagery, such as that in the legend of the Greater Mekong sub-region telling of how humanity was created from a bottle-gourd. This reflects philosophies of life that state “fertility is the origin of life” or “Mother’s uterus is the Creator”. In the Indian Subcontinent, religious principles state that the *buranakata* (an auspicious and beautifully patterned flower pot representing fertility) has no alternative meanings. For this reason, the researcher took community symbolism to develop contemporary art by using the shape of a bulb to represent the womb or the bottle-gourd shrouding fertile life and ready to blossom. Consequently, the artwork represented the fertility of traditional community knowledge and essential resources that are the foundation of happiness. It is an image that reflects the “fertility of life”.

This study is a research process using the scientific method to draw conclusions from the history of knowledge, the nature of knowledge, the body

of knowledge and the creative manifestation of “true beauty”. The results can be used as a method for creating fine art based on research into the academic progress and professionalism of fine arts.

Keywords: fertility; symbolism; signifier; contemporary art

1. บทนำ

การอยู่อาศัยร่วมกันในพื้นที่เดียวกันของมนุษย์ก่อให้เกิดระบบสังคมชุมชนขึ้น จากชุมชนในยุคแรกเริ่มจนถึงปัจจุบันพบว่ามนุษย์ได้สร้างคติความเชื่อในแต่ละชุมชนขึ้นโดยสื่อสารผ่านสัญลักษณ์ต่างๆ ที่ถูกเลือกให้กลายเป็นตัวหมาย (signifier) ที่มีรหัสหมาย (signified) การเลือกใช้สัญลักษณ์ (symbol) เพื่อการสื่อความหมายให้เข้าใจร่วมกันผ่านระบบการใช้สัญลักษณ์หรือสัญศาสตร์นั้นได้กลายเป็นศาสตร์แห่งการใช้เครื่องหมาย (Semiology) ที่ศึกษาเกี่ยวกับระบบของสัญลักษณ์ที่ปรากฏอยู่ในความคิดของมนุษย์ โดยศิลปะและวัฒนธรรมก็ถือเป็นสัญลักษณ์แบบหนึ่งที่เป็นตัวแทนของบางสิ่งบางอย่างที่ถูกกำหนดให้มีความหมายอย่างใดอย่างหนึ่งเช่นกัน (ธีรยุทธ บุญมี, 2551, น. 17) ดังนั้น สัญลักษณ์จึงเป็นกระบวนการที่เกิดจากชุมชนซึ่งมีคติความเชื่อร่วมกันและการใช้สัญลักษณ์ที่เป็นตัวหมายเพื่อสื่อถึงความหมายที่มาจากคติความเชื่อตนเอง

จากการศึกษาเบื้องต้นพบว่าแนวคิดเรื่องความอุดมสมบูรณ์เป็นแนวคิดสากลที่มนุษย์ได้สร้างทัศนคติที่มีต่อโลกขึ้น ทั้งนี้โลกทัศน์ของคนในแต่ละชุมชนได้ถูกประดิษฐ์ขึ้นผ่านเรื่องราวของตำนานและเทพนิยายต่างๆ ที่มีความหมายเชื่อมโยงกับแนวคิดที่เกี่ยวข้องกับความอุดมสมบูรณ์ โดยตัวหมายที่สังคมชุมชนเลือกใช้นั้นได้กลายเป็นสัญลักษณ์หรือตัวแทนของความอุดมสมบูรณ์ที่ยอมรับให้เป็นสัญลักษณ์ร่วมของคนในชุมชน ทั้งนี้อาจมีส่วนคล้ายคลึงสอดคล้องกับชุมชนอื่นหรือแตกต่างกันได้ขึ้นอยู่กับพื้นฐานทางความคิดของคนในชุมชนตั้งแต่ยุคดั้งเดิมจนถึงปัจจุบัน อย่างไรก็ตามพบว่าในปัจจุบันสังคมชุมชนเกษตรกรรมในหลายพื้นที่ของไทยก็ยังคงปรากฏแนวคิดเรื่องความอุดมสมบูรณ์ที่สะท้อนผ่านประเพณีพิธีกรรมต่างๆ เช่น บุญบั้งไฟ การแห่นางแมวขอฝน เป็นต้น โดยแนวคิดเรื่องความอุดมสมบูรณ์นี้เป็นการแสดงออกของมนุษย์ที่ทำให้เห็นถึงการเป็นผู้พักพิงและพึ่งพาธรรมชาติ อีกทั้งยังเป็นการแสดงความเคารพต่อธรรมชาติอย่างสูงสุดเช่นกัน

สัญลักษณ์ชุมชนเรื่องความอุดมสมบูรณ์ได้ปรากฏตัวในรูปสัญลักษณ์ที่เชื่อมโยงกับประเพณี พิธีกรรมและศิลปวัตถุที่พบในหลายชุมชน เช่น กลอง

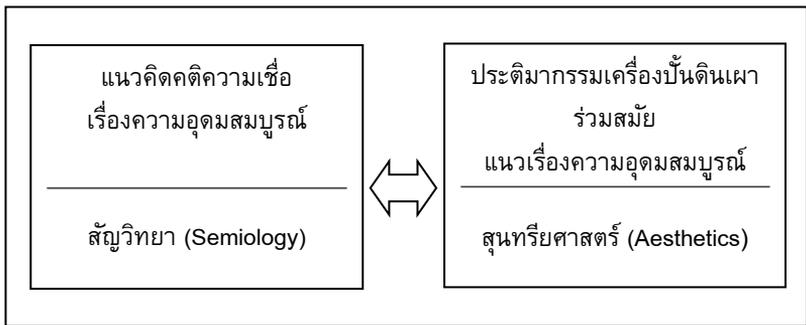
มโหระทึก คันโทหน้า เป็นต้น เมื่อการสร้างสรรคผลงานศิลปะมีการพัฒนาและข้ามแดน มาสู่ความเป็นศิลปะร่วมสมัย รูปแบบทางศิลปะ เทคนิคกระบวนการและวิธีการ นำเสนอล้วนมีการเปลี่ยนแปลงและแตกต่างไปจากอดีต อย่างไรก็ตามพบว่าปัจจุบัน มีการสร้างสรรค์ผลงานศิลปะโดยได้รับแรงบันดาลใจเบื้องต้นมาจากเรื่องความอุดม สมบูรณ์อยู่มากเช่นกัน ทั้งนี้มุมมองและทัศนคติของศิลปินที่ดีความและนำเสนอ ผลงานผ่านแนวคิดเรื่องความอุดมสมบูรณ์มีมิติที่แตกต่างไปจากฐานความคิดดั้งเดิม ของชุมชน เนื่องจากการตีความเรื่องความอุดมสมบูรณ์ได้มีมุมมองที่เปลี่ยนแปลงไป ตามสถานการณ์และสภาพสังคมในปัจจุบัน รวมถึงการแสดงออกของศิลปินที่มี ลักษณะเฉพาะตนเป็นหลัก ผลจากการสร้างสรรค์ที่มีความหลากหลายนั้นได้นำมาสู่ คำถามสำคัญในการวิจัยครั้งนี้ว่า เมื่อแนวคิดเรื่องความอุดมสมบูรณ์ยังคงเป็น แนวคิดร่วมที่เป็นสากลแล้ว ศิลปะร่วมสมัยที่ทำหน้าที่เป็นตัวหมายซึ่งสื่อถึงความ อุดมสมบูรณ์โดยเกิดจากการสร้างข้อสรุปที่มีลักษณะร่วมของความเป็นสากลที่สื่อ ความหมายเชิงสัญลักษณ์ทางอุดมคติจะเป็นอย่างไร ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญในการหา คำตอบจากการศึกษาวิจัยในครั้งนี้ โดยวิเคราะห์กระบวนการใช้สัญลักษณ์ของมนุษย์ และนำผลการศึกษามาวิเคราะห์เพื่อใช้ในการสร้างสรรค์ผลงานประติมากรรม เครื่องปั้นดินเผาร่วมสมัยจากภูมิปัญญาช่างท้องถิ่น แนวเรื่องความอุดมสมบูรณ์ ต่อไป

2. ความมุ่งหมายของการวิจัย

เพื่อศึกษาแนวคิดและสัญลักษณ์เรื่องความอุดมสมบูรณ์ที่ปรากฏในชุมชน และวิเคราะห์เพื่อสร้างสัญลักษณ์ที่มีรหัสหมายถึงสื่อถึงความอุดมสมบูรณ์ในกระบวนการสร้างสรรค์ผลงานศิลปะร่วมสมัย

3. กรอบแนวคิดในการวิจัย

การศึกษาในครั้งนี้เป็นการวิจัยพัฒนาทดลอง (Research and Development) โดยใช้แนวคิดสัญวิทยาเป็นกรอบแนวคิดในการมองประเพณีพิธีกรรมและการใช้สัญลักษณ์ร่วมในชุมชนซึ่งทำหน้าที่เป็นตัวหมาย (signifier) ซึ่งมีรหัสหมาย (signified) สื่อถึงความอุดมสมบูรณ์ และนำผลการวิเคราะห์รูปทรงสัญลักษณ์จากชุมชนไปสู่กระบวนการสร้างสรรค์ประติมากรรมเครื่องปั้นดินเผาที่ใช้แนวคิดสุนทรียศาสตร์เป็นกรอบในการสร้างสรรค์ที่มุ่งเน้นถ่ายทอดความงามในอุดมคติที่ใช้เป็นสื่อสัญลักษณ์ ซึ่งมีความหมายถึงความอุดมสมบูรณ์ ตามแผนภาพกรอบแนวคิดที่ปรากฏ

ภาพที่ 1. กรอบแนวคิดการวิจัยสร้างสรรค์

4. วิธีการดำเนินการวิจัย

งานวิจัยนี้เป็นกระบวนการวิจัยเชิงคุณภาพ การวิจัยเชิงทดลองที่มุ่งเน้นพัฒนาไปสู่การวิจัยสร้างสรรค์ โดยการศึกษารวบรวมข้อมูลจากเอกสารที่เกี่ยวข้องกับโลกทัศน์และแนวคิดของชุมชนในเรื่องความอุดมสมบูรณ์ และสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลหลัก ซึ่งประกอบไปด้วยผู้รู้ ผู้เชี่ยวชาญ ด้านมานุษยวิทยา ด้านศิลปกรรม ด้านเครื่องปั้นดินเผา วิเคราะห์และสังเคราะห์การใช้แนวคิดรวมถึงสัญลักษณ์เรื่อง "ความอุดมสมบูรณ์" ที่มีความหมายหลากหลายสู่การสร้างข้อสรุปโดยใช้กรอบ

แนวคิดสัญวิทยาในการวิเคราะห์ และถ่ายทอดให้ปรากฏเป็นรูปธรรมผ่านการสร้างสรรค์ผลงานประติมากรรมเครื่องปั้นดินเผาร่วมสมัย

5. ผลการศึกษา

5.1 ความอุดมสมบูรณ์ สัญคติชุมชน

จากการศึกษาแนวคิดและสัญคติชุมชนที่เกี่ยวข้องกับ “ความอุดมสมบูรณ์” พบว่าธรรมชาติเป็นเหตุเบื้องต้นที่ก่อให้เกิดความอุดมสมบูรณ์ซึ่งถือได้ว่าเป็นแหล่งกำเนิดของสรรพชีวิตขึ้นบนโลก มนุษย์มีความผูกพันกับธรรมชาติมาตั้งแต่ครั้งอดีตจนถึงปัจจุบัน มนุษย์ได้รู้จักและเรียนรู้ถึงปรากฏการณ์ต่างๆ ในธรรมชาติที่ส่งผลต่อวิถีการดำเนินชีวิตที่ต้องพึ่งพิงธรรมชาติเป็นหลัก ภัยธรรมชาติที่เกิดขึ้นอยู่นอกเหนือความสามารถของมนุษย์ที่จะควบคุมได้ เช่น ความแห้งแล้งขาดแคลน ฝนที่มีปริมาณมากจนเกิดอุทกภัย วัตภัย แผ่นดินไหว เป็นต้น อย่างไรก็ตามแม้ว่ามนุษย์ได้เรียนรู้ที่จะปรับตัวเพื่อให้สามารถมีชีวิตอยู่รอดได้ในสถานการณ์ที่ธรรมชาติเกิดวิกฤต แต่มนุษย์เองก็ยังคงมีความคาดหวังที่ต้องการให้ธรรมชาติเกิดความสมดุลขึ้นเพื่อก่อให้เกิดความอุดมสมบูรณ์ในธรรมชาติและชีวิตที่ไม่มากหรือน้อยเกินไป ทั้งนี้จากการศึกษาพบว่าคติความเชื่อของชุมชนส่งผลให้เกิดตัวหมายที่ใช้เป็นสัญลักษณ์แทนความอุดมสมบูรณ์ ซึ่งอาจมีส่วนคล้ายคลึงสอดคล้องกับชุมชนอื่นหรือแตกต่างกันได้ขึ้นอยู่กับพื้นฐานทางความคิดของแต่ละชุมชน ตัวหมายเหล่านั้นได้กลายเป็นสัญคติของชุมชนที่รับรู้ร่วมกันถึงเรื่องความอุดมสมบูรณ์ โดยงานวิจัยได้ข้อสรุปเรื่องการใช้อนุสัญญลักษณ์ของชุมชนเพื่อสื่อถึงความอุดมสมบูรณ์ดังนี้

5.1.1 แนวคิดเรื่องความอุดมสมบูรณ์ที่สื่อผ่านสัญลักษณ์ทางเพศ

รูปสัญลักษณ์ที่มนุษย์เลือกใช้เป็นตัวหมายแทนความอุดมสมบูรณ์ในระยะแรกคือรูปสัญลักษณ์ของเพศที่ถูกนำมาใช้เป็นตัวหมายในหลายพื้นที่ โดยชุมชนได้ประดิษฐ์สัญลักษณ์เหล่านั้นเพื่อใช้ในการประกอบพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับความ

อุดมสมบูรณ์ เพศเป็นสิ่งที่ใกล้ชิดมนุษย์และสามารถใช้เป็นสื่อสัญลักษณ์แทนความอุดมสมบูรณ์ได้อย่างชัดเจน ซึ่ง นฤพนธ์ ดั่งวิเศษ (2555, ออนไลน์) ได้กล่าวถึงวัฒนธรรมของมนุษย์หลายแห่งสามารถพบเห็นสิ่งประดิษฐ์ที่เรียกว่าตุ๊กตาในหลายรูปแบบและมีหน้าที่ความหมายแตกต่างกันไป ในยุคโรมัน ตุ๊กตาทำจากวัสดุหลายประเภท เช่น ดิน ไม้และงาช้าง ซึ่งพบหลักฐานจากหลุมศพของเด็กชาวโรมัน นักโบราณคดีสันนิษฐานว่า รูปปั้นขนาดเล็กที่มีรูปร่างเป็นสตรีอ้วนมีความเกี่ยวข้องกับการใช้ประกอบพิธีกรรมเพื่อความอุดมสมบูรณ์ (fertility ritual) ซึ่งเป็นสัญลักษณ์แห่งความอุดมสมบูรณ์และความเจริญงอกงาม ในชนเผ่าอาซันตีในประเทศกานา มีการประดิษฐ์ตุ๊กตาที่เรียกว่า อะกัวบา ทำจากไม้เป็นสัญลักษณ์ของความอุดมสมบูรณ์เช่นกัน นิธิ เอียวศรีวงศ์ได้กล่าวถึงในยุโรปหลายวัฒนธรรมพบว่ามีการประดิษฐ์ตุ๊กตาเพศหญิงที่มักทำเป็นคนท้อง มีอวัยวะเพศขนาดใหญ่ผิดสัดส่วน โดยเฉพาะสมัยหิน ซึ่งเชื่อกันว่าตุ๊กตาเหล่านี้เป็นส่วนหนึ่งในการประกอบพิธีเพื่อให้เกิดความอุดมสมบูรณ์ (นิธิ เอียวศรีวงศ์, 2538, น. 19 อ้างใน ตึก แสนบุญ, ม.ป.ป.)

พระราชย วรธัมโม (2556, ออนไลน์) ได้กล่าวถึงช่วงเวลาในยุคก่อนประวัติศาสตร์ที่มนุษย์ยังไม่มีศาสนา สิ่งเคารพบูชาสูงสุดของมนุษย์ในยุคสมัยนั้นจึงเป็นธรรมชาติศักดิ์สิทธิ์ เพศหญิงเคยได้รับการเคารพบูชาในฐานะเทพีแห่งการให้กำเนิดและความอุดมสมบูรณ์ที่มาในรูปของเทพี หรือเทพผู้หญิง (Mother Goddess) เมื่อมนุษย์เริ่มรู้จักทำการเพาะปลูก ชายจะออกไปล่าเหยื่อในขณะที่หญิงเรียนรู้เรื่องการทำเกษตรกรรมด้วยการนำเมล็ดพันธุ์ฝังไว้ใต้ดินรอวันแตกหน่องอกงาม นี่จึงเป็นจุดเริ่มต้นให้มนุษย์หันมาให้ความเคารพบูชาจิตวิญญาณศักดิ์สิทธิ์ในธรรมชาติซึ่งอยู่ในรูปของเทพผู้หญิง ผู้ให้กำเนิดความอุดมสมบูรณ์แห่งพืชพรรณธัญญาหาร ในยุคโบราณการปั้นรูปเคารพจิตวิญญาณศักดิ์สิทธิ์ส่วนใหญ่อยู่ในรูปร่างของเพศหญิง มีเต้านม มีศีรษะอ้วนท้วนสมบูรณ์ มีเครื่องเพศเด่นชัด คนโบราณให้ความยกย่องเพศหญิงว่าเป็นเทพีแห่งความอุดมสมบูรณ์ อวัยวะเพศหญิงคืออวัยวะที่ให้กำเนิดทารกซึ่งถือเป็นสัญลักษณ์แห่งการก่อกำเนิด เต้านมเป็นสัญลักษณ์ของแหล่งอาหารเมื่อทรวงอกของแม่ทำหน้าที่ผลิตน้ำนมให้ลูกดื่มกิน ตัวอย่างเช่น รูปปั้นวีนิสแห่งวิลเลนดอร์ฟในทวีปยุโรป (ภาพที่ 2) รูปปั้นเทพีดอกไม้แห่งคันธาระพบในปากีสถาน (ภาพที่ 3) รูปปั้นเทพีหนึ่ง

ห้อยเท้าแห่งซาทาไฮยุคในประเทศตุรกี (ภาพที่ 4) และยังพบรูปปั้นที่มีลักษณะคล้ายกันนี้อีกหลายแห่งกระจายอยู่ตามจุดต่างๆ ของโลก

ภาพที่ 2.

ภาพที่ 3.

ภาพที่ 4.

ภาพที่ 2.-ภาพที่ 4. เทพีแห่งความอุดมสมบูรณ์
(ที่มา: พระชาย วรธัมโม, 2556, ออนไลน์)

ทั้งนี้ในพื้นที่เอเชียตะวันออกเฉียงใต้หรืออุษาคเนย์เองก็พบว่ามีการใช้สัญลักษณ์ของเพศเป็นตัวแทนเพื่อสื่อถึงแนวคิดเรื่องความอุดมสมบูรณ์เช่นกัน ประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมในภูมิภาคนี้เชิดชูผู้หญิงให้มีสถานะสูงและมีบทบาทสำคัญซึ่งเป็นสังคมที่เรียกว่า มาตารีปไตย (ผู้หญิงเป็นใหญ่) โดยผู้หญิงมีฐานะสำคัญจากการเป็นเพศผู้ให้กำเนิดทำให้ได้แรงงานมากขึ้นจึงได้รับการยกย่องให้เป็นผู้นำและเป็นตัวแทนของความอุดมสมบูรณ์แก่ชุมชน สังคมเก่าจึงยกย่องสิ่งที่กำเนิดโดยธรรมชาติหรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่มีอำนาจคุ้มครองดูแลให้มีสถานะเป็นเพศหญิง ดังจะเห็นว่าสถานะความเป็นหญิงจะถูกนำมาใช้นำหน้าเสมอ เช่น แม่น้ำ แม่โพสพ แม่ธรณี เป็นต้น (ปราณี วงษ์เทศ, 2544, น. 338 อ้างใน ตี๊ก แสนบุญ, ม.ป.ป.)

ตี๊ก แสนบุญ มองว่าเรื่องเพศที่ปรากฏในพิธีกรรมมักถูกอธิบายว่า หมายถึงความอุดมสมบูรณ์ ความเจริญงอกงาม โดยแสดงออกแบบเปิดเผยตรงไปตรงมาและแบบแฝงนัยยะเชิงสัญลักษณ์ผ่านท่าทางการร่วมเพศและสัญลักษณ์เครื่องเพศ เช่น ไฉล่ทริการบูชาศิวลึงค์ที่ตั้งอยู่บนฐานโยนีที่มีนัยยะสื่อความหมายถึงการงอกงาม ใน

บริบทงานบุญประเพณีของชาวอีสานเองก็มีการแสดงออกในเรื่องเพศอย่างตรงไปตรงมา เช่น การประดิษฐ์ตุ๊กตาชายหญิงกำลังร่วมเพศกันโดยใช้ในขบวนประเพณีบุญบังไฟซึ่งเป็นพิธีกรรมที่เป็นสัญลักษณ์ของความอุดมสมบูรณ์ เพื่อขอฝนหรือน้ำอสุจิของชายให้หลั่งลงมาสู่แม่ธรณีที่เสมือนเป็นหญิง เพื่อให้กำเนิดชีวิตและความอุดมสมบูรณ์

ภาพที่ 5. สัญลักษณ์การบูชาศิวลึงค์ที่ตั้งอยู่บนฐานโยนี
(ที่มา: Rupert Steiner, ออนไลน์)

ภาพที่ 6.-ภาพที่ 8. การใช้สัญลักษณ์เครื่องเพศและการสังวาสในประเพณีบุญบังไฟ
(ที่มา: ตี๋ก แสนบุญ, ม.ป.ป.)

5.1.2 แนวคิดเรื่องความอุดมสมบูรณ์ที่สื่อผ่านน้ำเต้าและการกำเนิด

ในวัฒนธรรมอุษาคเนย์พบว่ายังมีการนับถือภูษาน้ำเต้าเป็นอีกสัญลักษณ์หนึ่งที่มีความหมายถึง ความอุดมสมบูรณ์ โดยเชื่อว่าคนเกิดจากน้ำเต้า น้ำเต้าเป็นพืชศักดิ์สิทธิ์ของคนเกือบทั่วโลก โดยเฉพาะคนสุวรรณภูมิในลุ่มน้ำโขง เชื่อว่ามนุษย์

5 ฟัน้อง เกิดจากน้ำเต้าซึ่งเป็นคำบอกเล่าตามความเชื่อของคนไม่น้อยกว่า 2,500 ปีมาแล้ว (มติชนออนไลน์, 2559, ออนไลน์)

สมมุติฐานเรื่องคนภูซำน้ำเต้ามี 2 สมมุติฐานคือ 1) เสนอว่า “น้ำเต้า” คือสิ่งเคารพศักดิ์สิทธิ์แรกของมนุษย์ (ก่อนจะนับถือโทเทม totem การนับถือเทพเจ้า) “น้ำเต้า” เป็นสัญลักษณ์ของ “กายแม่” การภูซำน้ำเต้าก็คือการเคารพบูชาแม่ การนับถือน้ำเต้านี้เชื่อว่า คนถือกำเนิดมาจากน้ำเต้าและกลับคืนสู่น้ำเต้าเมื่อตาย ดังนั้นวัฒนธรรมของกลุ่มชนนี้จึงปรากฏเครื่องดนตรีที่เป็นสัญลักษณ์ของน้ำเต้าที่ใช้บรรเลงในพิธีศพ เช่น แคนน้ำเต้า ปี่น้ำเต้า กลองมโหระทึก และการฝังศพครั้งที่สอง (กระดุก) ในไหหิน ไหดินเผา โกศ (สัญลักษณ์ของน้ำเต้า) เป็นต้น 2) เสนอว่า มนุษย์รู้จักเพาะปลูก “น้ำเต้า” ได้ก่อนรู้จักปลูกข้าว น้ำเต้าจึงเป็นแหล่งอาหารสำคัญสำหรับมนุษย์ในยุคบุกเบิก น้ำเต้ามีความสำคัญกับชีวิตมนุษย์มาก คนจึงบูชาน้ำเต้า

การบูชาน้ำเต้าและการสร้างความหมายให้น้ำเต้าเป็นสัญลักษณ์ของความอุดมสมบูรณ์ การกำเนิดและเพศสภาพที่ใส่รหัสไว้ได้สะท้อนให้ปรากฏในตำนานสร้างโลกที่มนุษย์ได้ถือกำเนิดมาจาก “น้ำเต้าปุง” ซึ่งแสดงให้เห็นความเชื่อที่ว่าผู้คนออกมาจากน้ำเต้าปุงไปเดียวกันมีแหล่งที่อยู่และมีบรรพชนเดียวกันที่ร่วมกันสร้างบ้านแปงเมืองในดินแดนสุวรรณภูมินี้ด้วย และถือได้ว่าตำนานน้ำเต้าปุงนี้เป็นพงศาวดารล้านช้างโดยแท้ (สันติ สุวิไชย, 2555, น. 54-58)

ดังนั้นจะเห็นได้ว่า น้ำเต้าถือเป็นพืชศักดิ์สิทธิ์ที่ใช้ในกิจกรรมและพิธีกรรมศักดิ์สิทธิ์ต่างๆ ตำนานความเชื่อที่เกี่ยวเนื่องกับน้ำเต้านี้มีแพร่หลายอยู่ในสุวรรณภูมิ น้ำเต้าถือเป็นสัญลักษณ์ของสุขภาพ และมีความหมายถึงมดลูกของแม่ผู้ให้กำเนิดตามรูปลักษณะ (ปราณี วงษ์เทศ, 2543, น. 210 อ้างใน ตึก แสนบุญ, ม.ป.ป.) ในมิติที่ว่าด้วยการกำเนิดของความตายซึ่งมีแนวคิดเชื่อมโยงกับน้ำเต้าเช่นกัน โดยมีความสอดคล้องกับหลักฐานที่เกี่ยวข้องของเก่าแก่ที่สุดคือ ภาชนะดินเผาที่มีฝาและคอคอด รูปร่างเหมือนน้ำเต้า บรรจุกระดูกมนุษย์ มีอายุราว 2,500 ปีมาแล้ว ซึ่งขุดพบในเขตทุ่งกุลาร้องไห้ อำเภอเกษตรวิสัย จังหวัดร้อยเอ็ด

ภาพที่ 9.-ภาพที่ 10. ผลน้ำเต้าและภาชนะดินเผารูปทรงคล้ายน้ำเต้า
(ที่มา: สุจิตต์ วงษ์เทศ, 2558, ออนไลน์)

แนวความคิดการกำเนิดจากการตายนั้นคนโบราณอธิบายว่า ความตายเป็นขั้นตอนในทางเพิ่มพูน ไม่ใช่การสิ้นสุด ใน สาส์นสมเด็จ และบันทึกความรู้เรื่องต่างๆ ได้กล่าวไว้ว่า “วิธีฝังศพอีกอย่างหนึ่ง มีตัวอย่างในประเทศอินเดียอยู่มาก คือให้ศพอยู่ในท่าคู้เข่าหรือในท่าหนึ่ง เข้าใจกันว่าที่ให้ศพอยู่ในท่าเช่นนั้น มีความหมายเหมือนกับท่าของทารกที่อยู่ในอุทร” (คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2551, น. 83)

ในดินแดนที่เป็นประเทศไทยปัจจุบันพบการฝังศพในภาชนะดินเผาหลายแห่ง รูปแบบของภาชนะที่ใช้สำหรับการฝังศพนั้นมีลักษณะคล้ายไห ส่วนใหญ่มักเป็นรูปทรงไข่ หรือหม้อก้นกลม มีปากหลายลักษณะ หลายขนาด มีทั้งฝาปิดและไม่มีฝาปิด การวางในหลุมมีทั้งวางเดี่ยวและวางปากประกบกันคล้ายแคปซูล หรือวางเอากันต่อปากซ้อนกันหลายใบ เป็นต้น (สมิต ตะกรุดแก้ว, 2555) ทั้งนี้ ธนิก เลิศชาญฤทธิ์ (2560, น. 83) กล่าวถึงรูปแบบการฝังศพในลักษณะนี้ว่า เปรียบภาชนะดินเผาเป็นเสมือน “มดลูก” ที่คอยโอบอุ้มร่างกายไว้ในโลกหลังความตาย และเป็นร่องรอยสัญลักษณ์ของคติความเชื่อเรื่องการกลับไปสู่ครรภ์มารดาเพื่อการเกิดใหม่ (ปราณี วงษ์เทศ, 2543, น. 251)

ภาพที่ 11.-ภาพที่ 13. ภาชนะดินเผาที่ใช้ในการฝังศพลักษณะต่าง ๆ
ที่ค้นพบในประเทศไทย

(ที่มา: ธนิช เลิศชาญฤทธิ์, 2560, น. 82, 97)

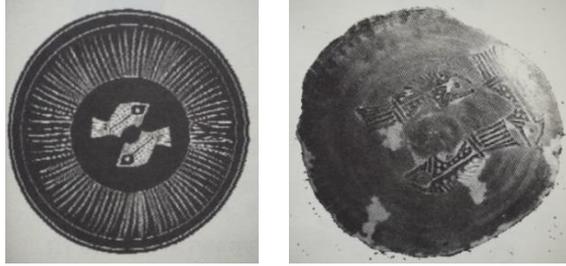
คติความเชื่อเรื่องกรรมและสัญลักษณ์ของภาชนะที่ใช้สำหรับการฝังศพสมัยหลังก็ได้รับการผสมผสานและปรับเปลี่ยนไปเพื่อรับใช้ศาสนาที่เข้ามาใหม่อย่างฮินดูและพุทธ โดยที่ภาชนะฝังศพซึ่งเป็นสัญลักษณ์แทนกรรมหรือมดลูกก็ได้กลายรูปไปเป็น “โกศ” และ “สตูป” ที่พบเห็นในปัจจุบัน (สุจิตต์ วงษ์เทศ, 2549, น. 293)

5.1.3 แนวคิดเรื่องความอุดมสมบูรณ์ที่สื่อผ่านสัตว์และสัญลักษณ์ศักดิ์สิทธิ์

จากการศึกษาพบว่า สังคมมนุษย์ในอดีตก่อนการนับถือศาสนา มนุษย์ให้การเคารพและนับถือธรรมชาติเป็นสิ่งสูงสุด ปรากฏการณ์ธรรมชาติที่เกิดขึ้นตามฤดูกาล มนุษย์ได้ตระหนักถึงภาวะอันเกิดจากสิ่งที่อยู่นอกเหนือการควบคุมและพยายามเชื่อมโยงปรากฏการณ์ธรรมชาติเหล่านั้นไปสู่ความพึงพอใจของสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ไม่สามารถจับต้องได้เป็นผู้บันดาลให้เกิดความอุดมสมบูรณ์ขึ้น ทั้งนี้ตัวหมายของสัตว์ศักดิ์สิทธิ์ที่ทำหน้าที่เป็นสัญลักษณ์สื่อถึงความอุดมสมบูรณ์ในหลายพื้นที่บนโลกพบว่าประกอบไปด้วยกบ งู ควาย ปลา เป็นต้น และเมื่อชุมชนมีการนับถือศาสนาต่างๆ ตัวหมายที่ทำหน้าที่เป็นสัญลักษณ์แทนความอุดมสมบูรณ์ก็ได้ปรับเปลี่ยนจากสัตว์ไปสู่รูปทรงที่มีการประดิษฐ์ขึ้น เช่น หม้อน้ำ กรวยแห่งความอุดมสมบูรณ์ (กรวยแห่งอมาเทีย) เป็นต้น

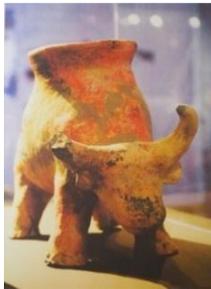
ผาสุข อินทรารุช ศึกษาความหมายของสัญลักษณ์บนเหรียญเงินที่พบในแหล่งโบราณคดีสมัยทวารวดี ได้เชื่อมโยงให้เห็นการสร้างรอยพระพุทธรูปบาทที่มักประดิษฐ์เครื่องหมายมงคลประกอบบนรอยพระพุทธรูปบาท โดยสัญลักษณ์ที่สื่อแทน

ความหมายถึงความอุดมสมบูรณ์ คือ ปลาคู่ (มัดสยยุคมะ) แทนน้ำ ชีวิต ความอุดมสมบูรณ์ และหม้อน้ำ (ปุระณะกุมภะ) ที่แทนความอุดมสมบูรณ์ (สายันต์ ไพรัชญาจิตร, 2551, น. 22)

ภาพที่ 14.-ภาพที่ 15. ลายปลาคู่ สัญลักษณ์ความอุดมสมบูรณ์บนภาชนะดินเผา (ที่มา: สายันต์ ไพรัชญาจิตร, 2551, น. 22)

ธนิก เลิศชาญฤทธ์ (2560, น. 108) กล่าวถึงภาชนะดินเผาหม้อรูปวัวที่พบจากแหล่งโบราณคดีบ้านพุน้อย อำเภอบ้านหมี่ จังหวัดลพบุรี และที่พบจากแหล่งโบราณคดีบ้านใหม่ชัยมงคล อำเภอดาคลี จังหวัดนครสวรรค์ ซึ่งสันนิษฐานว่ามีความเกี่ยวข้องกับความอุดมสมบูรณ์ของชุมชน รวมถึงการใช้สีแดงสดบนเครื่องปั้นดินเผาในยุคสำริด เช่น เครื่องปั้นดินเผาที่พบจากแหล่งโบราณคดีบ้านเชียง ว่าการใช้สีแดงสดอาจหมายถึงชีวิต การเกิด และการเกิดใหม่ หรืออาจหมายถึงความอุดมสมบูรณ์ที่คล้ายกับความเชื่อของชาวจีนที่เชื่อว่าสีแดงเป็นสัญลักษณ์ของเลือด

ภาพที่ 16.-ภาพที่ 17. ภาชนะดินเผารูปวัว (ที่มา: ธนิก เลิศชาญฤทธ์, 2560, น. 108-109)

สุจิตต์ วงษ์เทศ (2547) ได้กล่าวถึงคติความเชื่อดั้งเดิมของมนุษย์ คือ การนับถือผี หรืออำนาจเหนือธรรมชาติและสัตว์ซึ่งเป็นที่นับถือของคนไทยในแถบเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในยุคดั้งเดิม คือ “งูและกบ” เนื่องจากภูมิภาคนี้นับเป็นเขตร้อนชื้น มีสัตว์จำพวกงูและกบชุกชุม สัตว์ทั้งสองนี้อำนวยความสะดวกให้ผู้คนในชุมชน โดยเฉพาะกบ ซึ่งเป็นสัตว์ที่มักพบเห็นเมื่อฝนตกทุกครั้ง คนทั้งหลายจึงเชื่อว่า “กบ” คือผู้นำน้ำจากท้องฟ้าให้ไหลหล่นลงมา อันเป็นสิ่งที่มนุษย์ในเขตร้อนชื้นต้องการเมื่อยามแล้งน้ำ กบจึงมีความเกี่ยวพันกับฝนซึ่งนำความอุดมสมบูรณ์มาสู่โลก คนไทยในอดีตจึงมีความเชื่อว่ากบเป็นสัตว์ศักดิ์สิทธิ์มีฤทธิ์เดชบันดาลความอุดมสมบูรณ์ให้บังเกิดแก่ชุมชนได้ ต่างยกย่องบูชากรรวมทั้งสัตว์ในกลุ่มเดียวกัน เช่นคางคก (คางคาก) ซึ่งเป็นสัญลักษณ์ของความอุดมสมบูรณ์ และมีสถานภาพเป็น “ผี” ที่เคารพบูชาของกลุ่มคนไทยในวัฒนธรรมดั้งเดิมก่อนมีศาสนา ดังที่ปรากฏหลักฐานคือภาพเขียนบนผนังผากับผนังถ้ำมีรูปคนทำท่าคล้ายกบ จะพบทั่วไปทั้งในบริเวณประเทศไทยและประเทศใกล้เคียง

ภาพที่ 18. กบบนกลองมโหระทึก
(ที่มา: สุจิตต์ วงษ์เทศ, 2551, ออนไลน์)

นอกจากกบแล้ว ยังพบว่างูก็ได้รับการนับถือบูชาว่าเป็นสัตว์ศักดิ์สิทธิ์ซึ่งถูกนำมาใช้เป็นสัญลักษณ์ของการเกิดใหม่และความอุดมสมบูรณ์เช่นกัน ทั้งนี้พบว่ามีการประดับตกแต่งลวดลายมีลักษณะคดโค้งคล้ายงูบนภาชนะดินเผาในยุคหินใหม่ จึงเป็นสัตว์ศักดิ์สิทธิ์ที่ชุมชนเคารพบูชาและมีความหมายเชิงสัญลักษณ์ที่สื่อถึงความอุดมสมบูรณ์ (ชนิก เลิศชาญฤทธิ์, 2560, น. 93)

ภาพที่ 19. ภาชนะดินเผาตกแต่งลายลักษณะคล้ายงู
(ที่มา: ธนิช เลิศชาญฤทธ์, 2560, น. 93)

การนับถือบูชาของผู้คนตั้งแต่โบราณได้สะท้อนแนวคิดคติความเชื่อที่สอดคล้องกับเรื่องความอุดมสมบูรณ์เช่นกัน โดยเฉพาะในพื้นที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือของไทยพบว่า การนับถือบูชาในท้องถิ่นแสดงออกผ่านแนวคิดนาาคติ ทั้งนี้ เมตตาศิริสุข (2557, น. 253-254) สรุปแนวคิดที่ส่งผลต่อการสร้างสรรค์ศิลปกรรมรูปนาาคติในภาคตะวันออกเฉียงเหนือไว้ว่า งูเป็นสัญลักษณ์ของน้ำและความอุดมสมบูรณ์ ซึ่งแม้ว่าจะถูกเปลี่ยนภาพลักษณ์ให้กลายเป็นนาค แต่ความคิดของมนุษย์ที่มองนาคซึ่งมีความสัมพันธ์กับปรากฏการณ์ทางธรรมชาติที่คล้ายคลึงกับงูนั้นยังคงดำรงอยู่ ชุมชนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือเชื่อว่า นาคเป็นผู้ควบคุมปริมาณน้ำฝน นาคเป็นผู้ดูแลแหล่งน้ำของชุมชนและเป็นผู้สร้างความอุดมสมบูรณ์ให้เกิดแก่ท้องถิ่น ปรากฏการณ์ทางความเชื่อนี้พัฒนาไปสู่การสร้างประเพณีพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับนาคและน้ำฝน อีกด้านหนึ่งเมื่อพิจารณาถึงผ้าลายนาคในมิติที่กล่าวถึงความอุดมสมบูรณ์จะพบว่าเดิมความเชื่อนี้ได้ถูกนำมาใช้กับวัฒนธรรมการนุ่งผ้าลายนาคด้วยคือ ผ้าลายนาคจะใช้สำหรับผู้หญิงที่พร้อมจะมีบุตร ผู้ที่แต่งงานแล้ว เป็นการแสดงถึงภาวะแห่งความสมบูรณ์ทางเพศที่พร้อมจะมีลูกหลานเพื่อสืบเผ่าพันธุ์ต่อไปเช่นกัน นาคถูกใช้เป็นสัญลักษณ์ของน้ำ ฝน และความอุดมสมบูรณ์ ซึ่งถือได้ว่าเป็นความ

เชื่อดั้งเดิมของชุมชนที่นำมาผสมผสานเข้ากับความเชื่อทางศาสนา เป็นแนวคิดที่มีความผูกพันใกล้ชิดกับวิถีการดำเนินชีวิตของชาวอีสานมาตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน

จากการศึกษาแนวคิดและสัญลักษณ์ที่เกี่ยวข้องกับความอุดมสมบูรณ์พบว่า โลกทัศน์ของมนุษย์ที่เกี่ยวกับคติความเชื่อเรื่องความอุดมสมบูรณ์นั้นได้ส่งผลกระทบต่อกลับไปไปยังระบบการจัดการของชุมชนสังคมในแต่ละท้องถิ่น ดังจะเห็นได้จากประเพณีพิธีกรรมต่างๆ ที่มีความเชื่อมโยงกับความคิดนี้ มนุษย์มีมุมมองและโลกทัศน์เรื่องความอุดมสมบูรณ์ที่มีความผูกพันเชื่อมโยงกับธรรมชาติมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ตัวหมายที่ชุมชนเลือกใช้เป็นสื่อกลางซึ่งทำหน้าที่เป็นสัญลักษณ์แทนความอุดมสมบูรณ์นั้น พบว่าสัญลักษณ์ที่มีรหัสหมายแทนความอุดมสมบูรณ์ที่ปรากฏในพื้นที่ต่างๆ ทั่วโลกล้วนมีความผูกพันใกล้ชิดกับมนุษย์มาตั้งแต่ยุคก่อนประวัติศาสตร์จนถึงปัจจุบัน และเป็นตัวหมายที่สามารถสื่อสารความหมายได้อย่างตรงไปตรงมาทั้งในเรื่องของเพศ การสังวาส พิษศักดิ์สิทธิ์ สัตว์ศักดิ์สิทธิ์ การเกิดใหม่หลังความตาย เป็นต้น

5.2 กระบวนการสร้างรหัสหมายในงานศิลปะร่วมสมัย

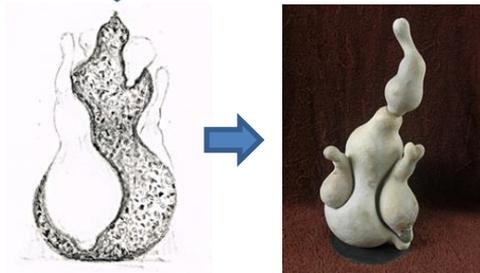
การสร้างสรรคผลงานประติมากรรมร่วมสมัย แนวเรื่อง “ความอุดมสมบูรณ์” เป็นกระบวนการสร้างสรรค์ที่เกิดจากผลการศึกษาแนวคิดและสัญลักษณ์ที่เกี่ยวข้องกับความอุดมสมบูรณ์ ซึ่งพบว่าแนวคิดนี้เป็นความคิดสากลของมนุษย์ในชุมชนท้องถิ่นตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน มนุษย์ผูกโยงแนวคิดเรื่องความอุดมสมบูรณ์ไว้กับธรรมชาติอันยิ่งใหญ่ สัญลักษณ์ชุมชนเรื่องความอุดมสมบูรณ์ที่ปรากฏล้วนมีความใกล้ชิดกับธรรมชาติ ทั้งเนื้อหาในตำนาน ประเพณี พิธีกรรม รวมถึงรูปทรงสัญลักษณ์ที่ชุมชนหยิบมาใช้เป็นตัวหมายที่ต้องการใช้เป็นสื่อแสดงถึงความอุดมสมบูรณ์ ดังเช่นตำนานน้ำเต้าปุงของคอนีสาน การฝังศพในภาชนะดินเผาของชุมชนโบราณหม้อน้ำปุณณฏะที่ปรากฏในตำนานทางศาสนา เป็นต้น

ข้อสรุปจากการศึกษาพบว่าสัญลักษณ์ชุมชนที่ใช้สื่อถึงความอุดมสมบูรณ์ประกอบไปด้วยรูปทรงหลายลักษณะ เช่น รูปทรงของผลน้ำเต้า ครรภ์มารดา หม้อ

ปुरुณฆฏะ คันโทหน้า ภาชนะดินเผาฝังศพในยุคโบราณ โทศ เป็นต้น ทั้งนี้เมื่อพิจารณาตามรูปทรงสถันฐานร่วมที่ปรากฏพบว่ารูปทรงสัญลักษณ์ส่วนใหญ่มีสถันฐานร่วมที่มีลักษณะกลมมนหรือใกล้เคียงคล้ายคลึงกัน ซึ่งเรียกว่า กระเปาะ ซึ่งมีรูปทรงกลมผิวตั้งภายในกลวงเป็นพื้นที่ในการบรรจุสรรพสิ่ง เช่น เมล็ดพันธุ์ มนุษย์ หรือน้ำได้ ดังนั้นพื้นที่กลวงกลางกระเปาะจึงเป็นพื้นที่สำคัญสำหรับการปกป้อง รักษาสรรพชีวิตที่จะถือกำเนิดใหม่ตามคติความเชื่อเรื่องความอุดมสมบูรณ์ รูปทรงดังกล่าวจึงถูกเลือกใช้ให้กลายเป็นรูปทรงสัญลักษณ์แทนความอุดมสมบูรณ์ในผลงานสร้างสรรค์ประติมากรรมเครื่องปั้นดินเผาซึ่งเป็นผลจากข้อค้นพบที่ได้จากการศึกษาสัญลักษณ์ชุมชนเรื่องความอุดมสมบูรณ์

สัญลักษณ์ชุมชนเรื่องความอุดมสมบูรณ์

การพัฒนารูปทรงในภาพร่าง 2 มิติและ 3 มิติ

ภาพที่ 20. การคลี่คลายรูปทรงจากสัญลักษณ์ชุมชนสู่ประติมากรรมร่วมสมัย
(ที่มา: สุรศักดิ์ แสนโหน่ง และเมตตา ศิริสุข, 2561)

เมื่อผู้วิจัยพบความเป็นรูปธรรมเรื่องความอุดมสมบูรณ์ที่เป็นสัญญาณเบื้องต้นซึ่งได้จากข้อสรุปของการศึกษาสัญคัตติชุมชนแล้ว จากนั้นจึงนำผลไปสู่กระบวนการสร้างสรรค์ผลงานประติมากรรมเครื่องปั้นดินเผาพร้อมสมัย โดยผ่านการวิเคราะห์เนื้อหาและทัศนธาตุซึ่งเป็นส่วนประกอบสำคัญในการสร้างสรรค์ผลงานศิลปะในงานวิจัยนี้ผู้วิจัยได้สร้างรหัสหมายในงานศิลปะพร้อมสมัย แนวเรื่องความอุดมสมบูรณ์ ภายใต้กรอบแนวคิดทฤษฎีสุนทรียภาพที่มุ่งเน้นการถ่ายทอดความงามในอุดมคติที่ปราศจากหลักความเหมือนจริงตามสิ่งที่ตาเห็นในธรรมชาติ การสร้างสรรค์รูปแบบทางความงามได้จินตนาการผสมผสานผ่านรูปทรงที่แสดงออกและใช้เป็นสื่อสัญลักษณ์แทนความอุดมสมบูรณ์ อันเป็นคติทางความงามของศิลปะตะวันตกที่ได้รับความนิยมในการสร้างสรรค์มาจากวัฒนธรรม คติความเชื่อ และธรรมชาติสภาพแวดล้อมเป็นสำคัญ ทั้งนี้การบรรจุและสร้างรหัสหมายลงในผลงานประติมากรรมที่ทำหน้าที่เป็นตัวแทนที่สื่อถึงความอุดมสมบูรณ์นั้นผู้วิจัยได้ถ่ายทอดผ่านสื่อสัญลักษณ์ทางศิลปะที่ประกอบไปด้วยรูปทรง พื้นผิว สี และเทคนิคกลวิธี ซึ่งพัฒนาและคลี่คลายรูปทรงจากสัญคัตติชุมชนมาสู่กระบวนการสร้างสรรค์ประติมากรรมเครื่องปั้นดินเผาพร้อมสมัยที่ใช้เทคนิคกลวิธีเชิงช่างแบบพื้นบ้านในภาคตะวันออกเฉียงเหนือและได้ผลสัมฤทธิ์ตามภาพที่ปรากฏ

ภาพที่ 21-ภาพที่ 23. ผลงานสร้างสรรค์ แนวเรื่องความอุดมสมบูรณ์
(ที่มา: สุรศักดิ์ แสนโหน่ง และเมตตา ศิริสุข, 2561, น. 162)

การวิเคราะห์รหัสหมาย (De-code on signifier) ในผลงานประติมากรรม เครื่องปั้นดินเผาร่วมสมัย แนวเรื่อง “ความอุดมสมบูรณ์”

การสร้างสรรคผลงานประติมากรรมเครื่องปั้นดินเผาร่วมสมัยในงานวิจัยนี้ ผู้วิจัยได้แสวงหาความจริงในสิ่งที่เรียกว่า “งาม” นำมาถ่ายทอดผ่านภาษาทัศนธาตุ และหลักการทางทัศนศิลป์ สามารถรับรู้ได้จากกลวิธีการขึ้นรูปที่ใส่ความจริงจัง จริใจ ความเพียร สัมผัสรูปทรงสัญลักษณ์ สืบจากการหลอมละลายของดิน ก่อให้เกิดความรู้สึก และอารมณ์ และเข้าถึงคุณค่าทางความงามอย่างซาบซึ้ง และสื่อนัยถึง “ความอุดมสมบูรณ์” ที่สอดคล้องกับโจทย์แนวความคิด โดยวิเคราะห์สัญลักษณ์และการสื่อความหมายจากทัศนธาตุในผลงานที่สร้างสรรค์ได้ดังนี้

รูปทรง ทำหน้าที่เป็นตัวหมายหลักสำคัญที่เกิดจากกระบวนการถอดรหัสสัญลักษณ์เรื่องความอุดมสมบูรณ์จากสัญคติของชุมชนที่พบวสันตวันฐานร่วมส่วนใหญ่ มีลักษณะกลมมนคล้ายกระเปาะซึ่งเป็นที่มาของรูปทรงในผลงานสร้างสรรค์ชุดนี้ที่ได้สะท้อนคติความเชื่อของชุมชนซึ่งเชื่อมโยงกับแนวคิดเรื่องความอุดมสมบูรณ์ทั้งเรื่องของเพศ น้ำเต้า พิษศักดิ์สิทธิ์ การกำเนิดจากครรภ์มารดา และรูปทรงสิ่งมีชีวิตในธรรมชาติจากช่วงเวลาแห่งการเกิด การผลิดอกออกไป การเจริญเติบโตงอกงาม เป็นต้น

สี ผลงานประติมากรรมเครื่องปั้นดินเผาชุดนี้ได้ใช้สีที่เกิดจากกระบวนการเคลือบนำดินและการเผา ทั้งนี้สีที่ปรากฏจะประกอบไปด้วยสีแดงอมส้ม สีเหลืองอมเขียว สีเขียวอมน้ำตาล สีน้ำตาลอมดำ สีเหลืองอมส้ม โดยสีที่ปรากฏทั้งหมดล้วนเกิดจากวิธีการทางธรรมชาติที่ควบคุมโดยผู้สร้างสรรค์ ดังนั้นสีในผลงานจึงทำหน้าที่สื่อความหมายถึงความเป็นธรรมชาติที่เชื่อมโยงกับเมล็ดพันธุ์พืชที่ถูกห่อหุ้มด้วยเปลือกหรือผลที่แข็งแรงเพื่อปกป้องเมล็ดอ่อนให้เติบโตงอกงามต่อไป

พื้นผิว ผู้สร้างสรรค์เลือกใช้พื้นผิวที่มีความแตกต่างกัน 2 ลักษณะคือ พื้นผิวที่มีความหยาบเหมือนแตกร้างและพื้นผิวที่เรียบตึง ทั้งด้านและมันวาว โดยเลือกใช้พื้นผิวที่มีความแตกต่างกันในผลงานแต่ละชิ้น ทั้งนี้เพื่อต้องการสื่อให้เห็นถึงผิวสัมผัสของพืชพันธุ์ในธรรมชาติที่มีความต่างกันระหว่างเปลือกที่มีความแข็งกระด้างและต้นอ่อนหรือยอดอ่อนที่แลดูอ่อนแอและบอบบาง พื้นผิวในผลงานจึงถูกประกอบสร้างจากความแตกต่างซึ่งทำหน้าที่เป็นสัญลักษณ์สื่อถึงความสมดุลจากความแตกต่างที่

ปรากฏในธรรมชาติ ดังเช่นหญิงและชาย แข็งแรงและบอบบาง ขาวและดำ ภายในและภายนอก เป็นต้น

เทคนิคกลวิธี กระบวนการสร้างสรรค์ประติมากรรมเครื่องปั้นดินเผาเป็นกระบวนการที่ประสานสัมพันธ์และสอดคล้องกับหลักทางพระพุทธศาสนาที่ว่า สรรพสิ่งล้วนมีส่วนประกอบจากธาตุทั้งสี่ ได้แก่ ดิน น้ำ ลม และไฟ ดินคือวัตถุดิบที่ใช้ในการสร้างรูปทรง น้ำเป็นส่วนประกอบของดินปั้นซึ่งทำให้ดินมีความเหมาะสมที่จะนำมาขึ้นรูปและน้ำยังทำหน้าที่เป็นตัวประสานเชื่อมต่อโครงสร้างของรูปทรงอีกด้วย ลมถือว่าเป็นปัจจัยสำคัญในกระบวนการเผาไหม้เชื้อเพลิงที่ให้ความร้อน การไหลเวียนของลมภายในเตาทำให้การถ่ายเทความร้อนภายในเตาเป็นไปได้อย่างทั่วถึงและสม่ำเสมอ ลมเป็นส่วนในการนำพาความร้อนจากปากเตาไปสู่ท้ายเตา หากลมไม่สามารถไหลเวียนได้ความร้อนในกระบวนการเผาก็จะไม่สม่ำเสมอหรือไฟอาจดับได้ ส่งผลให้ความร้อนไม่เพียงพอ การเผาไหม้จึงไม่สมบูรณ์เกิดเป็นควันและเขม่าเกาะจับที่ภาชนะ ส่วนไฟนั้นเป็นองค์ประกอบสุดท้ายที่ทำให้ดินเปลี่ยนแปลงโครงสร้างให้มีความแข็งแรงทนทานขึ้น ด้วยเทคนิคกลวิธีของการสร้างเครื่องปั้นดินเผาเป็นกระบวนการรวมธาตุทั้ง 4 ซึ่งเป็นต้นกำเนิดของสรรพสิ่ง ดังนั้นเทคนิคกลวิธีในการสร้างสรรค์ผลงานชุดนี้จึงทำหน้าที่สำคัญเป็นสัญลักษณ์หนึ่งที่เกี่ยวข้องถึงการกำเนิดสรรพชีวิตในโลกที่มีความอุดมสมบูรณ์ทั้งทรัพยากรธรรมชาติและภูมิปัญญาของบรรพบุรุษที่สถิตอยู่ในชุมชน

6. บทสรุป

ข้อสรุปเรื่องความอุดมสมบูรณ์: สัญคติชุมชนและกระบวนการสร้างรหัสหมายในงานศิลปะร่วมสมัย พบว่าสัญคติชุมชนโดยรวมที่สื่อถึงความอุดมสมบูรณ์ส่วนใหญ่มีพื้นฐานร่วมที่มีลักษณะกลมมนหรือใกล้เคียงคล้ายคลึงกัน ซึ่งมีลักษณะที่เรียกว่า กระเปาะ รูปทรงพื้นฐานเบื้องต้นที่พบผู้วิจัยได้นำมาพัฒนาเพื่อหารูปทรงและรูปแบบที่เหมาะสมในการสร้างสรรค์ผลงานประติมากรรมเครื่องปั้นดินเผาพร้อมสมัย

แนวเรื่อง “ความอุดมสมบูรณ์” ผลงานที่ปรากฏจากการศึกษาวิจัยในครั้งนี้ได้กลายเป็นสัญลักษณ์ที่ทำหน้าที่เป็นตัวหมายซึ่งสื่อให้เห็นถึงความอุดมสมบูรณ์แห่งภูมิปัญญาของช่างในท้องถิ่น และความอุดมสมบูรณ์ทางทรัพยากรทางธรรมชาติ คติความเชื่อ ศิลปวัฒนธรรมชุมชนที่มีความหลากหลาย ผลงานประติมากรรมเครื่องปั้นดินเผา ร่วมสมัยชุดนี้จึงมีรหัสหมายที่เชื่อมโยงไปถึงผู้คน สังคมชุมชนในท้องถิ่นที่มีความมั่งคั่งร่ำรวยทางภูมิปัญญา และทรัพยากรชีวิตที่เป็นพื้นฐานแห่งความสุขและเป็นภาพสะท้อนให้เห็นถึง “ความอุดมสมบูรณ์แห่งชีวิต” อย่างแท้จริง

7. ข้อเสนอแนะ

โครงการวิจัยนี้ได้สร้างกระบวนการแสวงหา ค้นคว้า ทดลอง พัฒนา สร้างข้อสรุปจากที่มาของความรู้ ธรรมชาติของความรู้ วิธีการได้มาซึ่ง “องค์ความรู้” และการสร้างสรรค์ให้ประจักษ์แห่ง “ความจริง” ในสิ่งที่เรียกว่า “งาม” โดยใช้ “วิธีวิทยา” ที่รับรู้ในแวดวงวิชาการว่า “การวิจัยและพัฒนา” ซึ่งได้แสดงกระบวนการค้นคว้าวิจัย และการสร้างสรรค์อย่างเป็นระบบ ซึ่งสามารถใช้เป็นแนวทาง หรือใช้เป็นต้นแบบในการสร้างสรรค์ผลงานศิลปกรรมโดยมีที่มาจากฐานของการศึกษาวิจัยซึ่งแสดงถึงความก้าวหน้าทางวิชาการและวิชาชีพทางศิลปกรรม

8. กิตติกรรมประกาศ

งานวิจัยนี้สำเร็จและบรรลุตามวัตถุประสงค์โดยได้รับการสนับสนุนงบประมาณในการวิจัยจากสำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ ประจำปีงบประมาณ 2560 คณะผู้วิจัยจึงขอกราบขอบพระคุณมา ณ โอกาสนี้ และขอขอบพระคุณคณาจารย์และนิสิตคณะศิลปกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม ที่ให้ความร่วมมือเป็นผู้ช่วย

ในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ รวมถึงช่วงปั้นเครื่องปั้นดินเผาในท้องถิ่นทุกท่านที่ส่งต่อ
ภูมิปัญญาให้ได้นำไปประยุกต์ใช้และสร้างสรรค์ผลงานศิลปะต่อไป

รายการอ้างอิง

- คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร. (2551). อันเนื่องด้วยความตาย. *สูจิบัตรเนื่องในงาน
สัปดาห์สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ*. วันที่ 21-27 มิถุนายน 2551
ณ มหาวิทยาลัยศิลปากร กรุงเทพฯ.
- ติก แสนบุญ. (ม.ป.ป.). *เพศวิถี...เพศสภาพ ในปริมณฑลแห่งศิลปะงานช่างสุวรรณภูมิ*.
รายงานการวิจัย มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี.
- ทองแถม นาถจำนง. (2555). *ตำนานน้ำเต้าปุง*. ทางอีสาน. กรุงเทพฯ: ภาพพิมพ์.
- ธนิก เลิศชาญฤทธ์. (2551). คนกับดิน (เผา) ว่าด้วยกำเนิดภาชนะดินเผา. *มนุษย์กับภาชนะ
ดินเผาจากอดีตกาลสู่โลกสมัยใหม่*. เอกสารวิชาการลำดับที่ 66. กรุงเทพฯ:
ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน).
- ธนิก เลิศชาญฤทธ์. (2560). *ภาชนะดินเผายุคก่อนประวัติศาสตร์ในประเทศไทย*. นนทบุรี:
มิวเซียมเพรส.
- ธีรยุทธ บุญมี. (2551). *การปฏิวัติสังคมศาสตร์ของโซซัวร์ เส้นทางสู่โพสต์โมเดิร์นนิสม์*.
กรุงเทพฯ: วิชาษา.
- นฤพนธ์ ด้วงวิเศษ. (2555). *คำศัพท์ทางมานุษยวิทยา*. กรุงเทพฯ:
ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน) สืบค้นเมื่อ 15 มิถุนายน 2560 จาก
<https://www.sac.or.th/databases/anthropology-concepts>.
- ปราณี วงษ์เทศ. (2543). *สังคมและวัฒนธรรมในอุษาคเนย์*. กรุงเทพฯ: เรือนแก้วการพิมพ์.
- พระชาย วรธัมโม. (2556). *จิตวิญญาณผู้หญิง ความจริงเหนือศาสนา. คมชัดลึก*. กรุงเทพฯ.
- มดิชนออนไลน์. (2559). *เหี้ย เป็นสัตว์ศักดิ์สิทธิ์ กับข่าว 'เนาแล้วอร้อย' วัฒนธรรมร่วม
อุษาคเนย์ในอาเซียน* [ออนไลน์] สืบค้นเมื่อ 20 มกราคม 2560 จาก
http://www.maticho.co.th/prachachuen/news_320152.

- เมตตา ศิริสุข. (2557). *ศิลปกรรมรูปนาคในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ* (วิทยานิพนธ์ ศึกษานิพนธ์ สาขาวิจัยทางศิลปกรรมศาสตร์). มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, มหาสารคาม.
- สมิต ตะกุดแก้ว. (2555). คติความเชื่อและสัญลักษณ์ของภาษาที่ใช้สำหรับการฝังศพหนึ่ง. *วารสารศิลปกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น*. 1, 1-14.
- สันติ สุวิชัย. (2555). การกำเนิดโลกและมนุษย์กับการตีความ “น้ำเต้าปุง” ครั้งใหม่. *ทางอีสาน*. กรุงเทพฯ: ภาพพิมพ์.
- สายันต์ ไพเราะจิตต์. (2551). *โบราณคดีเครื่องถ้วยสยาม แหล่งเตาเมืองน่านและพะเยา*. นครปฐม: สถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- สุจิตต์ วงษ์เทศ. (2547). เรื่องจากปก. *ศิลปวัฒนธรรม*. 25(3).
- สุจิตต์ วงษ์เทศ. (2549). “พลังลาว” ชาวอีสานมาจากไหน?. กรุงเทพฯ: มติชน.
- สุจิตต์ วงษ์เทศ. (2551). *กบ เรียกฝนบนกลองสัมฤทธิ์ สัตว์ศักดิ์สิทธิ์อุษาคเนย์*. สืบค้นเมื่อ 3 ตุลาคม 2560 จาก <http://www.sujitwongthes.com/suvarnabhumi/2011>.
- สุจิตต์ วงษ์เทศ. (2558). *คนไทยมาจากไหน*. สืบค้นเมื่อ 2 ตุลาคม 2560 จาก <http://m.matichon.co.th/readnews>.
- สุรศักดิ์ แสนโหน่ง และเมตตา ศิริสุข. (2561). *ประติมากรรมเครื่องปั้นดินเผาร่วมสมัยจาก ภูมิภาคอีสานช่วงทศวรรษ แนวเรื่องความอุดมสมบูรณ์*. รายงานการวิจัย ฉบับสมบูรณ์. กรุงเทพฯ: สำนักคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ.
- Rupert Steiner. (2560). *Collection Highlights*. สืบค้นเมื่อ 2 ตุลาคม 2560 จาก <https://www.asianart.com/patan-museum/e16.html>.

Revised: June 22, 2018

Received: July 5, 2019

Accepted: December 13, 2019